

ספר

הקדרי
לשון

הוצאת
מכון
לשון
הקדרי

על המישה הומשי תורה

לק"י

ספר

חקרי לשון

המסורות לעומת המסורות

על המישה חומשי תורה

ובו השוואות בין הנוסחאות ובירורן
הספרים המהודרים לעומת המדויקים
סופרי ימינו לעומת הסופרים שהיו לפנינו
הגרסה של בית אבא מול הגרסה שיש לה אבא
המנהגים המשונים מול המנהגים השונים
המתדקקים מול המדקקים

מאת: אליהו גמליאלי

מח"ס:

"אמרי לשון" ו"מענה לשון"

מ"א

ראשון לציון

ה'תשע"ב

יכול להשיב על שאלה זו תשובה מוחלטת, אך בוודאי יוכל לתת מענה המניח את הדעת.

בהקדמה זו, נעמוד על שתי נקודות חשובות בקיצור נמרץ, מהן יוכל הקורא להבין את סיבת השינויים בין נוסחי המקרא, שהיא בעצם הגורם העיקרי למגוון מסורות הקריאה בימינו.

ובכן, יש לדעת כי מבין כל המסורות שהיו, שתיים הן העיקריות: המסורת הבבלית, שמייצגיה נקראו מדנחאי, דהיינו אנשי המזרח, הלוא הם חכמי בבל; והמסורת הטברנית, שמייצגיה נקראו מערבאי, דהיינו אנשי המערב, הלוא הם חכמי ארץ ישראל. המסורת הבבלית נולדה במאה השמינית לספה"נ, וחייתה כארבע מאות שנה. מסורת זו נהגה בבבל ובמדינות השכנות לה. ברוב המקומות פסקו להשתמש בה במאה השתים-עשרה, כלומר לפני 900 שנה לערך, אך היו מעטים שהחזיקו במסורת זו או בחלק ממנה גם בתקופות מאוחרות יותר, כגון בני תימן, שהחזיקו בה עד לפני כמאה שנה.

מאז ועד היום, המסורה המקובלת על כולם היא המסורת הטברנית, ולכן תיכנתי את חיבורי זה עליה והטבעתיהו על אדניה, לפי שכל הנתונים בדבר מסורת זו קיימים בהישג יד, לא כן בכל הקודם לה. כמובן שיש כמה שעסקו גם בקודם לה, כל אחד עד היכן שהגיעה ידו, אך כיוון שאין בידו של איש כיום להשיגם בשלמות, עקב כי הרבה נתונים חסרים, ואף מבין הנתונים הקיימים לא כולם ברורים כל צורכם, והרבה דברים נקבעו על פי השערות בלבד, והשערות הן בגדר ספק, לכן אמרתי שעדיף לאחוז יותר בוודאי, כמאמר חכמים ז"ל: ברי ושמא, ברי עדיף.

וכבר כתב ר' אליהו בחור בהקדמתו לספרו "מסורת המסורת", שבכל מקום אנו הולכים אחר מסורת ניקוד התחתון. וז"ל: "וכן היה גם לנו קודם שנוסדו הנקודות ונמשך זה עד זמן חתימת התלמוד, ומאז

והלאה היה לשון הקודש הלך וחסור עד זמן בעלי המסורת, והם אנשי טבריה היא מעזיה, והיו חכמים גדולים ובקיאים במקרא וצחי הלשון מכל שאר היהודים אשר היו בדורות ההם, ואחריהם לא קמו כמוהם, כאשר העיד עליהם ר' יונה המדקדק, וכו'. וכן כתב הראב"ע בספרו צחות, שכן מנהג חכמי טבריה והם העיקר, כי מהם היו אנשי המסורת, ומהם קבלנו כל הניקוד".

טבריה הייתה עיר חשובה ומפורסמת בהרבה תחומים, ובמיוחד בחכמיה ובבתי הכנסת הרבים שבה. במשך דורות רבים, הייתה מרכז רוחני חשוב, ומקום מושבם של נשיאי ישראל והסנהדרין היה בעיר זו. שגשוגה של העיר נמשך עד בוא הצלבנים בראשית המאה השתים-עשרה לספה"נ, והיא הוחרבה על ידם ונותרה בשממונה עד שנבנתה מחדש במאה השש-עשרה.

הידועים ביותר מבין חכמי המסורה הטברנים הם ר' אהרן (בן משה) בן אשר ור' משה (בן דויד) בן נפתלי, שחיו במחצית הראשונה של המאה העשירית לספה"נ, בערך לפני 1050 שנה. שני חכמים אלה נחלקו בכמה מקומות במקרא, וכל רשימת המילים השנויות במחלוקתם באה בספר הנקרא "ספר החילופים", אך כידוע נקבעה הלכה כבן אשר. וכן כתב ר' מנחם די לונזאנו בראש ספרו "אור תורה": "ונהגו כל ישראל בגלילות האלו לסמוך על קריאת בן אשר, כאילו יצאה בת קול ואמרה, בן אשר ובן נפתלי, הלכה כבן אשר".

וכבר עמד לפניו הרמב"ם על עניין זה, והסכימו עמהם כל המדקדקים.

ר' אהרן (בן משה) בן אשר הגיה, ניקד, הטעים ומסר את כתב היד של הכתר, הידוע בשם "כתר ארם צובה", ככתוב בכתובת ההקדשה של הכתר, וזה לשונו: "זה המצֶחָף השלם של עשרים וארבעה ספרים, שכתב אותו מרנא ורבנא שלמה הנודע בבן בויאעא, הסופר המהיר,

רוח השם תניחנו, וניקד ומסר אותו באר היטב המלמד הגדול החכם הנבון אדון הסופרים ואבי החכמים וראש המלמדים, המהיר במעשיו, המבין במפעליו, היחיד בדורותיו, מר רב אהרן בן מר רב אשר, תהי נפשו צרורה בצרור החיים עם הנביאים והצדיקים והחסידים."

כתר זה הוא כתב יד של כל המקרא שנכתב לפני אלף שנה בערך, ונשמר בשלמותו בידי בן אשר ומשפחתו ובידי קהילות יהודיות חשובות בטבריה. באמצע המאה האחת-עשרה, הגיע הכתר מטבריה לירושלים, ועוד באותה המאה נשדד על ידי הצלבנים והגיע למצרים, שם ראה אותו הרמב"ם, דיבר בשבחו והעדיף אותו על פני כל ספרי התורה וכתבי היד האחרים ורשימות המסורה שהכיר, ופסק להלכה שיש לכתוב על פיו את ספרי התורה.

וז"ל (משנה תורה, הלכות ספר תורה, פרק ח, הלכה ד):

"ולפי שראיתי שיבוש גדול בכל הספרים שראיתי בדברים אלו, וכן בעלי המסורת שכותבין ומחברין להודיע הפתוחות והסתומות נחלקים בדברים אלו במחלוקת הספרים שסומכין עליהם, ראיתי לכתוב הנה כל פרשיות התורה הסתומות והפתוחות וצורת השירות כדי לתקן עליהם כל הספרים ולהגיה מהם. וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים, שהוא כולל ארבעה ועשרים ספרים, שהיה בירושלים מכמה שנים להגיה ממנו הספרים, ועליו היו הכל סומכין, לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה, והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו. ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכתו."

מושום סמכותו של הרמב"ם, תוך כמה דורות קיבלו כל קהילות ישראל את פסיקתו, וכל ספרי התורה שנכתבו מאז מיוסדים על הכתר שהגיה בן אשר.

על דבר התיג'אן / הכתרים

להלן שמות התיג'אן / הכתרים וכתבי היד שכוונתי עליהם את החיבור הזה (כתבי יד המוגדרים כפרשיות, קראתים בחיבור תיג'אן לצורך השעה).

א (כתר ארם צובה) = כתב יד של בן אשר. ראה עליו בהקדמה, עמ' 14-12 סימנתיו באות א.

ב1 (תאג' בניה 1) = כתב יד הכולל חמישה חומשי תורה בניקוד תחתון, עם הערות מסורה קטנה וגדולה, בדפים אחדים קישוטים בשולי העמודים. נכתב בשנת 1469 על ידי בניה בן סעדיה בן זכריה אלמרגז. נמצא כיום בספרייה הבריטית, קטלוג מרגליות 89. סימנתיו ב1.

ב2 (תאג' בניה 2) = כתב יד הכולל חמישה חומשי תורה בניקוד תחתון, עם הערות מסורה קטנה וגדולה, בדפים אחדים קישוטים בשולי העמודים. נכתב בצנעא בשנת 1470 על ידי בניה בן סעדיה בן זכריה אלמרגז. נמצא כיום בספריית לונדון, ולמדונה 11. סימנתיו ב2.

ב3 (תאג' בניה 3) = כתב יד מאוסף ששון, הכולל חמישה חומשי תורה בניקוד תחתון, עם הערות מסורה קטנה וגדולה בשולי העמודים. נכתב בשנת 1470 על ידי בניה. הקולופון: "נכתבה זאת התורה... על שום... יוסף ש"צ ברב אביגד נעג ברב מימון... בשנת א'תשפ"א שנין לשטרי (1470)... ספרא... בניה בר סעדיה בן זכריה אלמרגז". נמצא כיום בספריית מונטריאול, אלברג. סימנתיו ב3.

ג (תאג' קופנהאגן) = כתב יד תימני הכולל חמישה חומשי תורה בניקוד תחתון, עם הערות מסורה גדולה וקטנה בשולי הטורים. נכתב במאה ה"ז. נמצא כיום בספרייה הממלכתית קופנהאגן וסימנו Cod. Sim. Hebr. 19 סימנתיו באות ג.

ד (כתר דמשק) = כתב יד מאוסף ששון הכולל חמישה חומשי תורה בניקוד תחתון, שלושה טורים בעמוד, הערות מסורה גדולה וקטנה בשולי הטורים. מתחיל מבראשית ט, כו, וחסר משמות יח, א-יח, כג. נכתב במאה ה'ל. סימנתיו באות ד.

סֵפֶר בְּרֵאשִׁית

פְּרֶשֶׁת בְּרֵאשִׁית

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לַיְבֹשֶׁתָּהּ = ברוב התיג'אן (בו, ב2, ב3, ג, ד, ה, ח, ל, נ, עו, ע2, צ, ק, ר, ש, גמ', קד', יב"י, כי"ש, מ"מ, עא"ב, שב"י, תק"ח) ובכל התיג'אן ותיקוני קוראים ושאר דפוסים יש פסיק אחר תיבת אֱלֹהִים. בשאר תיג'אן (ז, ט, י, כ, מ, פ, מנ', עת', חב"ס, מב"ע, מה"ל, עא"א, שב"ע) אין פסיק.

למזל שכתב מהרי"ץ שברוב התיג'אן אין פסיק, קביעתו הייתה על פי התיג'אן שהיו מצויים בידו בלבד, וברור שלא הגיעו לידו כל התיג'אן, שהרי בהרבה תיג'אן יש פסיק.

ולעניין ההכרעה בין הנוסחים, מכיוון שהספרים חלוקים, ואין אדם

סימני תיג'אן / כתרים (פרטים אודות כל תאג' / כתר ראה בסוף ההקדמה עמ' 40-33)

א - ארם צובה כתר כ"י. 11 - בניה תאג' כ"י. 22 - בניה תאג' כ"י. 33 - בניה תאג' כ"י. ג - קופנהאגן תאג' כ"י. ד - דמשק כתר כ"י. ה - מהרי"ב תאג' כ"י. ז - המוזיאון הבריטי כתר כ"י. ח - חבשוש תאג' כ"י. ט - טווילי תאג' כ"י. י - ירושלים תאג' דפוס. כ - כסאר תאג' כ"י. ל - לנינגרד כתר כ"י. מ - מעודד תאג' כ"י. נ - נחום תאג' כ"י. ס - יוסף בן מעודד תאג' כ"י. ע1 - אלעראקי תאג' כ"י. ע2 - אלעראקי תאג' כ"י. פ - פריס תאג' כ"י. צ - צאלח תאג' כ"י. ק - קדיח תאג' כ"י. ר - בשארי תאג' כ"י. ש - ששון תאג' כ"י. ת - חתכי תאג' כ"י. גמ' - אלג'מל תאג' כ"י. חוט' - חוטר תאג' כ"י. מנ' - מנצור תאג' כ"י. עת' - עתיק תאג' כ"י. צנ' - צנעא תאג' כ"י. קד' - קדמון תאג' כ"י. חב"ס - חלפון בן סעדיה תאג' כ"י. יב"י - יוסף בן ישועה תאג' כ"י. כי"ש - כתר ירושלים דפוס. מב"ע - משה בן עמרם תאג' כ"י. מה"ל - משה הלוי תאג' כ"י. מ"מ - מיימון בן מחבוב תאג' כ"י. עא"א - עתיק אהרון א' תאג' כ"י. עא"ב - עתיק אהרון ב' תאג' כ"י. שב"י - שלמה בן יוסף תאג' כ"י. שב"ע - שלום בן עמרם תאג' כ"י. תק"ח - תיקון קוראים חורב דפוס.

שיכול לומר על ספר מסוים, כזה ראה וקדש, זכות הבחירה נתונה ביד הקורא לבחור אם אחרי רבים להטות או לבחור בנוסח העולה בקנה אחד עם מנהג אבותיו. וכן בכל מקום שיש חילוקים בין הספרים המדויקים עזה"ד.

תְּדַשָּׂא = על פי המסורה, תי"ו אית"ן במתג כבד (געיה כבדה), וברור שהשווא שאחריו נח. וכן הוא ברובם המכריע של התיג'אן (ב1, ב2, ב3, ד, ה, ז, ח, ט, י, כ, ל, עו, ע2, צ, ק, ר, ש, גמ', מנ', עת', קד', חב"ס, יב"י, כ"ש, מב"ע, מה"ל, מ"מ, שב"י, שב"ע, תק"ח) ובתנכ"י ושאר ספרים. במעט תיג'אן (ג, מ, נ, פ, עא"א, עא"ב) אין געיה.

והא לך עדויות ברורות מבעלי המוסרה:

בשער המסורה מובא: "תְּדַשָּׂא לית במתג", ר"ל שאין עוד במקרא מילת **תְּדַשָּׂא** חוץ מזאת, והיא במתג.

בלחם הביכורים (סולת מנחה, עמ' קא): **"תְּדַשָּׂא** בגעיה על פי המסורה".

במשפטי הטעמים להרזו"ה (שער ד פרק ב): **"כל תיבה שבה תנועה ואחריה שווא, וסמוך אחרי השווא אות נעה ורפה, הנה התנועה הראשונה בגעיה, כמו תְּדַשָּׂא" וכו'.** וגם שם ציין געיה תחת התי"ו.

בספר טוב טעם לר' אליהו בחור (פרק ז), יש מתג בתיבת **תְּדַשָּׂא**.

במקנה אברהם לבלמשי (עמ' 282, ד"ה הראשון): **"כל תיבה שבה תנועה ואחריה שווא, וסמוך אחרי השווא אות נעה ורפה, הנה התנועה הראשונה בגעיה, כמו: תְּדַשָּׂא" וכו'.** וגם שם ציין געיה תחת התי"ו.

במנחת שני: "תְּדַשָּׂא כתב בעל שברי הלוחות שעל מילת **תְּדַשָּׂא** נמסר כן הוא במאריך, וכן הוא בספרים מדויקים" וכו'.

בספר מבין חידות: "תְּדַשָּׂא לית במתג", ר"ל שאין עוד במקרא

תיבת **תְּדַשָּׂא** חוץ מזו, והיא במתג.

במסורת הקריאה לר' יהודה לייב: "תְּדַשָּׂא התי"ו במתג".

אם כן לפנינו עדות מפי המדקדקים ובעלי המסורה וכולם בדעה אחת שהתי"ו בגעיה. וכן הוא ברוב הספרים.

ומה שכתב הרב במסורת מדויקת, הוא על פי מנהגו בלבד, אך משתמע מדבריו שכביכול זהו המנהג ואין בלתו, והאמת הפך מנהגו, והא לך ההוכחות:

בחיבורו כתב: "תְּדַשָּׂא מלרע, כך היא הקריאה הנהוגה, וכן ראיתי בכמה כתבי יד ודפוסים שאין געיה בתי"ו".

טרם אענה על דבריו אלו, אביא כלל חשוב שרוב הציבור אינם יודעים אותו.

ראוי לדעת כי מה שקובע במילה אם היא מלעיל או מלרע, הוא אך ורק הטעם, ולא הגעיה: אם הטעם בתנועה אחת שלפני האחרונה, היא מלעיל; ואם הטעם בתנועה האחרונה שבמילה, היא

סימני תיג'אן / כתרים (פרטים אודות כל תאג' / כתר ראה בסוף ההקדמה עמ' 40-33)

א - ארם צובה כתר כ"י. ב1 - בניה תאג' כ"י. ב2 - בניה תאג' כ"י. ב3 - בניה תאג' כ"י. ג - קופנהאגן תאג' כ"י. ד - דמשק כתר כ"י. ה - מהרי"ב תאג' כ"י. ו - המוזיאון הבריטי כתר כ"י. ח - חבשוש תאג' כ"י. ט - טווילי תאג' כ"י. י - ירושלים תאג' דפוס. כ - כסאר תאג' כ"י. ל - לנינגרד כתר כ"י. מ - מעודד תאג' כ"י. נ1 - נחום תאג' כ"י. ס - יוסף בן מעודד תאג' כ"י. ע1 - אלעראקי תאג' כ"י. ע2 - אלעראקי תאג' כ"י. פ - פריס תאג' כ"י. צ - צאלח תאג' כ"י. ק - קדיח תאג' כ"י. ר - בשארי תאג' כ"י. ש - ששון תאג' כ"י. ת - חתכי תאג' כ"י. גמ' - אלג'מל תאג' כ"י. חוט' - חוטר תאג' כ"י. מנ' - מנצור תאג' כ"י. עת' - עתיק תאג' כ"י. צנ' - צנעא תאג' כ"י. קד' - קדמון תאג' כ"י. חב"ס - חלפון בן סעדיה תאג' כ"י. יב"י - יוסף בן ישועה תאג' כ"י. כי"ש - כתר ירושלים דפוס. מב"ע - משה בן עמרם תאג' כ"י. מה"ל - משה הלוי תאג' כ"י. מ"מ - מיימון בן מחבוב תאג' כ"י. עא"א - עתיק אהרון א' תאג' כ"י. עא"ב - עתיק אהרון ב' תאג' כ"י. שב"י - שלמה בן יוסף תאג' כ"י. שב"ע - שלום בן עמרם תאג' כ"י. תק"ח - תיקון קוראים חורב דפוס.

ספר

מענה
לשון

שמות

ספר
מענה לשון

שמות

בו אתן אִמְרֵי בְּדַרְכֵי הַפּוֹעֵל
וְאֶבְאֵר הַיָּטֵב הַדָּק כֹּל הַפְּעִלִים שֶׁבְּחֹמֶשׁ שְׁמוֹת
וְעוֹד אִמְרוֹת טְהוֹרוֹת מִסְפְּרֵי מִדְרָשִׁים לְהַטְעִים הַדְּבָרִים

מאת: אליהו גמליאלי

ראשל"צ
שנת ה'תשס"ח

מפתח העניינים

11	הסכמות
19	פתיחה
25	דרכי הפועל

השרש פרק א

25	השורש
26	שורש ותבנית
27	מוספיות
27	איך מוצאים שורש

הגזרות פרק ב

29	מונחי הגזרות
29	גזרת השלמים
29	גזרות החסרים והנחים
34	גזרת הכפולים
34	גזרת המורכבים
38	גזרת המרובעים והמחומשים

הגופים פרק ג

39	מונחי הגופים
----	-------	--------------

הפעל פרק ד

40	מונח הפועל
40	פועל יוצא ועומד

פרק ב

הַגְזָרוֹת

א הגזרות הן קבוצות מילים משורשים שונים, אשר בכל קבוצה תבנית השורש שווה, ונטיותיה בדרך כלל אחידה. להלן הגזרות בשמותן:

ב גְזַרְת הַשְּׁלֵמִים

שורשים שבהם קיימות ונהגות אותיות השורש בכל הצורות והנטיות, כגון: פָּקַד, שָׁמַר, שָׁמַע, שָׁבַר, הִלֵּךְ, עָמַד, חָשַׁב, גָּאַל, שָׁפַט, פָּחַן, מָלַךְ, רָכַב, ועוד אחרים.

ג גְזַרְוֹת הַחֲסָרִים וְהַנְּחִים

שורשים שבהם נשמטת או נחה אחת מאותיות השורש, אפילו באחת מן הנטיות, כגון: המילים נָפַל, נָשַׁב, נָשַׁל, נָתַן, נָגַע, נָדַר, נָגַף, נָטַל, נָקַם, נָטַר, נָזַל, הנו"ן קיימת ונהגית, אך מכיוון שבחלק מן הנטייות נשמטת כשהיא מנוקדת בשוא נח, די בזה לשייכם לגזרת החסרים, כגון: יָפַל, מָשִׁיב, יָשַׁל, אָתַן, תָּגַע, תָּדַר, יָגַף, יָטַל, תָּקַם, תָּפַר, יָזַל, וכעזה"ד כפי שנראה להלן בכל גזרה.

המילים עָשָׂה, רָאָה, רָצָה, שָׁבָה, גָּלָה, חָיָה, חָדָה, חָיָה, חָלָה, חָשָׂה, בָּכָה, דָּלָה, חָזָה, דָּמָה, בקבוצת מילים אלו הה"א נחה ואינה נהגית, לכן קבוצה זו משתייכת לגזרת הנחים.

המילים קָרָא, מָצָא, חָטָא, חָבָא, בָּרָא, פָּלָא, דָּבָא, בָּטָא, שָׁנָא, טָמָא, מָלָא, בקבוצת מילים אלו, האל"ף נחה ואינה נהגית, לכן קבוצה זו משתייכת לגזרת הנחים.

המילים יָלַד, יָשַׁב, יָרַד, יָדַע, יָנַק, יָשַׁן, יָרַשׁ, יָבַשׁ, היו"ד קיימת

ונהגית, אך מכיוון שבחלק מן הנטיות הן חסרות, או שפעמים קיימות אבל נחות, די בזה לשייכם לגזרת הנחים, כגון: אֵלֶד, אֵשֶב, אַרְד, אַדַע, אֵינֶק, יֵישֶן, יֵירֵש, יֵיבֵש.

ד על פי רוב ניתן להבחין בין גזרת השלמים לגזרות החסרים והנחים, לפי הסימן הבא:

מילים שבהם האות הראשונה מהשורש היא אחת מאותיות אַנ"י, או שהאות השנית מהשורש היא אחת מאותיות ו"י, או שהאות השלישית מהשורש היא אחת מאותיות א"ה, עפ"י רוב שייכות לגזרת החסרים או הנחים.

ה ואלה הן קבוצות גזרות החסרים והנחים בשמותן:

1. גזרת החסרים.
 2. גזרת הנחים.
 3. גזרת הכפולים.
 4. גזרת המורכבים.
- ונבארן בעז"ה לפי הסדר:

ו גְזֵרַת הַחֲסָרִים

חֲסָרֵי פ"א-נו"ן (חפ"ג)

שורשים שבהם האות הראשונה היא נו"ן החסרה כשהיא מנוקדת בשוא, כגון:

נ-פ-ל = אַפֵל, יַפֵל, תַפֵל, נַפֵל, מַפֵלָה, מַפֵלָת, מַפֵל, וכו'.
 נ-ג-ש = אַגֵש, יַגֵש, תַגֵש, נַגֵש, יַגֵשו, הַגֵשָה, מַגֵש, וכו'. וכעזה"ד בשאר השורשים, נ-ב-ט, נ-ג-ד, נ-ג-ח, נ-ד-ח, ועוד אחרים.

חֲסָר פ"א-למ"ד (חפ"ל)

קיים שורש אחד ויחיד, שהאות הראשונה בו היא למ"ד, וניטה הוא על

ספר שמות

פרשת שמות

וַאֲלֵהּ = שוא וא"ו החיבור נוטה בקריאתו לצירי חטוף כדין לפני הגרוניות. א, א

הַבָּאִים = בינוני (תואר) רבים, שורש ב-ו-א, גזרת המורכבים, נחי עא"ן-וא"ו (נע"ו) ונחי למ"ד-אל"ף (נל"א), בניין קל. בי"ת פ"א-הפועל בדגש חזק כדין אחר ה"א הידיעה.

מִצְרַיִמָּה = באס"ף מִצְרַיִמָּה, ובשאר הטעמים מִצְרַיִמָּה.

אֶת יַעֲקֹב = תיבת אֶת שרשה א-ת-ת מן הכפולים, כי הוראתה עַם, דהיינו עם יעקב.

ויש לדעת, כל תיבת אֶת, אֶת, כשבאה להוראת יחס הפעול, שרשה א-ו-ת, מנחי עא"ן-וא"ו (נע"ו), ובהטייה אֶתוֹ, אֶתִּי, אֶתְּם, וכו', וכשבאה בהוראת עַם, יַחַד, כמו בפסוק זה, שרשה א-ת-ת מן הכפולים, ובהטייה אֶתִּי, אֶתוֹ, אֶתְּם, וכו'.

בָּאוּ = פועל עומד, עבר נסתרים, שורש ב-ו-א, גזרת המורכבים, נחי עא"ן-וא"ו (נע"ו) ונחי למ"ד-אל"ף (נל"א), בניין קל.

וראוי להיזהר שלא להוציא הוא"ו במבטא, כי היא אם קריאה ולא עיצור, ודווקא בטעם מעמיד זה לעיתים קורה, מפאת משך וסלסול הנעימה, שיש אשר ישימו ליבם לסלסל בגרונם, ובעצם אינם שמים לב שהוגים הם את הוא"ו כעיצור בשוא נח, כאילו היא בָּאוּ, לכן כל שאינו נזהר בזה, הוי כמוסיף אות שלא לצורך, והעדות הטובה לזה, שכאשר התיבה בטעם מוליך, אין זה קורה, כגון: פָּרְוּ וַרְבּוּ (בראשית א', כ"ב), תיבת פָּרְוּ בטעם מוליך, המורה שיש להסמיכה לתיבת וַרְבּוּ, ורהיטות קריאתה אינה מאפשרת לקורא מספיק זמן, להוציא את הוא"ו במבטא, וכך צריך להיות.

אבל תיבת וַרְבּוֹ להיותה בטעם מעמיד, אזי מפאת משיכת הנעימה וסלסולה, יש שאינם שמים לב בכלל, שמוציאים הם את הוא"ו במבטא כעיצור בשוא נח, כאילו היא וַרְבּוֹ, והוי כמוסיף אות שלא לצורך, כי האות האחרונה שצריכה להישמע במבטא, היא בי"ת שרוקה ולא וא"ו שווייה, כמו שבתיבת פָּרוּ, האות האחרונה שנשמעת, היא רי"ש שרוקה ולא וא"ו שווייה.

ועוד ראייה יש מאותיות בג"ד כפ"ת שהן רפויות אחרי שורק, כגון: וּמְלֹאָהּ בְּתִיף (שמות י, ו'), וַיִּרְדּוּ כָּל־עַבְדֵי־יְ (שמות י"א, ח'), וַיִּנִּיפְהוּ תְּנוּפָה (ויקרא ח, כ"ט), אָפֶס קָצְהוּ תְּרֹאָה (במדבר כ"ג, י"ג), ועוד כהנה וכהנה יעלו לאלף ולרבבה, הנה עיניך רואות שאותיות בג"ד כפ"ת רפויות הנה, מה שמעיד שאין הוא"ו יוצאת במבטא אחר שורק, כי אילו הוא"ו הייתה יוצאת במבטא, אזי בג"ד כפ"ת שאחריה, היו בדגש קל מדין מפיק, שהוא אחד ממבטלי חוק אהו"י.

ועוד, שהרי כלל מוסד הוא שלעולם אין הוא"ו יוצאת אחר שורק וחולם, וכמו שכתב הראב"ע בספר צחות, וז"ל: "ולעולם לא יהא הוא"ו בסוף נח נעלם, כי אם בחולם או בשורק, כמו: יְדוֹ, רַגְלוֹ, עֲשׂוֹ, בָּנוֹ", עכ"ל.

אם כן נמצא לפי כל ההוכחות הברורות דלעיל, שהמוציאים את הוא"ו במבטא אחר שורק אינם אלא טועים, ודי בזה למחפש את האמת.

א, ב רֵאוּבֵן שִׁמְעוֹן = תיבת שִׁמְעוֹן באה בחסרון וא"ו החיבור, אעפ"י שמשפטה ראובן ושמעון.

וַיְהוֹדָה = וא"ו החיבור בחירק, כדין לפני יו"ד שואית והיו"ד נאלמת (אינה נשמעת).

א, ג יִשְׁשַׁכַּר זְבוּלֹן וּבְנֵימָן = תיבת יִשְׁשַׁכַּר בשתי שיני"ן, והשי"ן השנית נאלמת (אינה נשמעת), ונדרשה (יש-שכר) כרמז לשני שכרים: א. שכר הדודאים, ב. שכר שנתתי שפחתי לאישי.

ספר
אמרו לשר
מולתא בטעמא

ספר

אמרי לשון

בו סדורים כללי הדקדוק ללשון הקודש
עפ"י מסורת ראשונים ואחרונים מזוקק שבעתיים

ונספח אליו

מילתא בטעמא

בו מבואר ביסודיות כללי השיר לר"ת על טעמי כ"א ספרים
עם ציונים הארות ואמרות טהורות על כל טעם וטעם

מאת: אליהו גמליאלי
ראשל"צ שנת ה'תשס"ו
מ"ג

מפתח העניינים

עמוד	נושא
	הסכמות
כב	שיר אילפא בינה
כג	שיר אמרי לשון
כד	לשמיע בקול תודה
כו	הקדמה
לד	פתיחה בדרך המליצה

האותיות פרק א

1	לשון הקודש ומקורה
2	העיצורים ומוצאם
3	חילופי האותיות
5	ההבדל בין מלה לתיבה
6	חלוקת האותיות השרשיות והשימושיות
7	האותיות הכפולות (סופיות)

התנועות פרק ב

9	מקור השם תנועות, וצורות הניקוד
10	ההברות
11	שינוי התנועות במוכרת ובסמיכות
16	תנועות קטנות הנידונות כגדולות ולהיפך
18	כללי קמץ קטן
20	פתח גנוב

אילפא בינה

השיר מורכב מצרף אותיות, בצידי הבתים מובא הסבר עניין הצירוף, הפזמון אילפא בינה, מסודר מחיבור מלים רעיוניות, לפי סדר אל"ף בי"ת, חיבור זה מטרתו הייתה שינון בעל פה, מפי עוללים ויונקים שהיו לומדים במסגרת המארי.

א. אֲבִנְדִי הַיָּזוּ חֲטָיו בִּיָּדִי
 לְמַיִם נָזַן סָעָה פָּה צִיָּן קַרְשִׁית

צירוף לפי הסדר מהתחלה לסוף.

אִתְּ בִּישׁ גָּר דִּק הָיִן וְיָהּ
 זָעָה חָס טָיִן וְיָם כָּל

צירוף מאות ראשונה ואות אחרונה.

אֲלֵבִים גְּנֵדִים הַעֲוָהּ
 זְחָק טְרִישׁ כָּת

צירוף אות מטור הימני ואות מטור השמאלי, כשהטור הימני מסודר מאל"ף עד כ"ף מלמעלה למטה והטור השמאלי מסודר מלמ"ד עד תי"ו מלמעלה למטה.

אֲלֵפָא בִּינָה גְמָר דְּעָה

הַשְּׁבַל וְעַז זְהִירַת חֶסֶד

טְהַרַת יוֹפִי פְתַב לֹחֹת

מַעֲשֵׂה נְאֻמָּן שְׂמֹחַה עֵטָה

פָּאָר צִדְקָה קָבְלוּ רַבִּים שְׁנוֹן תּוֹרָה

ב. תִּשְׁרֹק צִיָּן פָּה עֲסַנְזִין מִמְלִיָּדִי
 בִּיטָחָה זְהִירָה גִבָּא

עניין צירוף זה, בשורה הראשונה כל שתי אותיות עולות במספר 10, בשורה השנייה כל שתי אותיות עולות במספר 100, ובשורה השלישית כל שתי אותיות עולות במספר 1000.

אֲטַבָּח גְּזִדְיוֹ
 יִצְבֹּף לְעַמִּים
 קָיִן רָיָה שִׁין תָּם

אח"ם בַּטָּע גִּיָּה דִבִּיָּן
 הִלְקִן וּפְמָר זְנִישִׁית

צירוף לפי אות ראשונה ואות שמינית.

ג. אִיִּק בִּפְרָר גְּלִישׁ דִּמְתָּה
 הַנְּדִי וְסָם זְעִין חֲפָה טִצִּיָּן

צירוף אותיות שבכל תיבה אות ראשונה מורה על אחדות אות שנייה על עשרות אות שלישית על מאות.

מפאת הקושי הכרוך בצירופים השונים, זיכני יתברך לבנות צירופים אלו בדרך שיר ע"י מנגינה, כי ידוע שכל לימוד המשולב במנגינה, נחקק ונשמר יותר בזיכרון.

ב. צורות אותיות האילפא ביתא כל אחת כשלעצמה נקראת אות, לפי שבאה לסימון ולציון מוצאה, כמו שכתוב ונתן אליך אות⁽³⁾. וכל לשון הקודש נבנית מתיבות⁽⁴⁾ עד אין מספר לכל אשר יבטא האדם מחמש מוצאות הפה בכלל. וכל תיבה בנויה ע"י חיבור אותיות, משתי אותיות, **את, כל, מה, רק, גם, לו, לא, דם,** וכיוצ"ב, עד אחת-עשרה אותיות, כמו **וּכְתוּבֹתֶיהֶן** (יחזקאל ט"ז, מ"ז), **וּכְעֵלִיֹּתֵיכֶם** (יחזקאל כ', מ"ד), **וְהָאֲחֻשְׁדֵּרְפָּנִים** (אסתר ט', ג'), וזאת בעשרים וארבע ספרים. ואפשר אם ניקח תיבה בהטייה מסויימת, נקבל גם מעל אחת-עשרה אותיות באותה תיבה, כמו **וּבְהִשְׁתַּקְּיוֹתֶיהֶנָּה**. והכל תלוי ברצון המדבר לכוון דיבורו. וכן אם נחבר בדיבורינו מספר תיבות, נקבל מהן משפט או משפטים, הנקרא תחביר, המורה על הבעה, בקשה, פקודה, וכדו', אשר בכוונת המדבר.

ג. כל הגה נוצר ע"י זרם אויר מתוך הריאות דרך הקנה הנדחק ונעצר במקום מסויים במערכת כלי הדיבור, ומכאן השם **עיצור**. מקום עצירתו או חיתוכו של כל עיצור נקרא בדקדוק בשם **מוצא**, או **דלת**. להלן העיצורים וחמשת מוצאם.

עיצורים	מוצא
גרון	אחה"ע
חניכיים	גיכ"ק
לשון	דטלנ"ת
שיניים	זסשר"ץ
שפתיים	בומ"ף

העלגין שאין מוציאים את האותיות כתיקונן כגון שקורין לאלפי"ן עיני"ן, ולעיני"ן אלפי"ן, או לשיבולת שיבולת וכיוצא בהן. וכן כבדי פה וכבדי לשון שאין דבריהם ניכרים לכל, כל אלה אין נושאים כפיהם. ובמגילה (דף כ"ד ע"ב). אמר רב חיפני ובישני (אנשי חיפה ובית שאן) שקורין לאלפי"ן עיני"ן, ולעיני"ן אלפי"ן לא ישא כפיו, וסובר רבינו שה"ה לכבדי פה וכבדי לשון וקורין לשיבולת שיבולת, כל אלו אין מורדין לפני התיבה ע"כ.

(3) כן כתב רבי אליהו בחור בספר מסורת המסורת מאמר ט' בזה"ל, ידוע כי כ"ב תמונות של האילפא ביתא, כל אחת נקראת אות, לפי שהיא אות וסימן על קול מוצאה ומבטאה, ובלשון רבות היו ראויות להיקרא אותות, אך להבדיל בינן ובין אותות ומופתים, קראו להן אותיות, ע"כ.

(4) כן כתבו המדקדקים כמו שתיבה נעשית מחיבור קורות ונסרים ומסמרים ופתילות וזפת מכולם או ממקצתם, כך חיבור האותיות מחמשת מוצאות הפה מכולם או ממקצתם ייקראו תיבה.

פרק ב

התנועות

א. לאחר שדיברנו בעניין האותיות, ידוע נדע כי האותיות הן רק רשמים מונחים לעיצורי ההגאים המקוריים של הלשון ותו לא. ורצון המדבר לא יובן ללא התמזגותן עם התנועות. והן הן סימני הניקוד המספקים כעין אנרגיה לשם תנועת האותיות. ונקראות תנועות, לפי שבהגייתן משנים את תנועות הפה, וגם על שם שמניעות את המלים למען יובן רצון המדבר וכוונתו. וכמו שאמרו רז"ל בשם הזוהר, שהתנועות לאותיות כמו נשמה לגוף האדם. וכמו שאי אפשר לגוף ללא נשמה, כך אי אפשר לאותיות ללא התנועות.

ב. מוסכם בפי המדקדקים, כי עשר תנועות הן, אשר חמש מהן תנועות גדולות שפירושן ארוכות ונקראים אבות, ובמקביל להן חמש תנועות קטנות שפירושן קצרות ונקראים תולדות. ואלה הם צורתן ושמותן:

תנועות קטנות

תנועות גדולות

א פתח	א קמץ
א חירק חסר	א חירק מלא
א סגול (פתח-סגול)	א צרי
א שורק קבויץ	א שורק
א קמץ קטן*	א חולם (חסר או מלא)

ונתנו המדקדקים סימן לתנועות הגדולות "סוד הוא ליראיו" או "פיתוחי חותם" שמנוקדים הם בחמש התנועות הגדולות, ולתנועות הקטנות "נחם כל מפה" שמנוקד בחמשת התנועות הקטנות.

* עיין להלן בסעיף ט', שם מובאים הכללים איזהו קמץ גדול, ואיזהו קמץ קטן.

פרק יד

מיקבץ מלים דומות מאותן שורשים בהוראות ומשמעויות שונות

יש לדעת כי קיימות מלות רבות דומות שלהן משקל אחד, הן מצד שרשן והן מצד היגויין והטעמתן, אך בהוראותיהן ומשמעויותיהן שונות הן בתכלית, ורק עפ"י המאמר יהא ניתן להבחין בין אחת לחברתה. אך היות והעניין מצריך עיון רב, עמוק ודק, על כל מלה לגופה, ולאור שנתבקשתי מספר פעמים מאנשים שונים לתת דוגמאות מסוג זה, נענתי לייחד לזה פרק נפרד, והגם כי ראיתי בזה עניין חשוב מאוד. והנה הכל מסודר כשולחן ערוך לפי סדר אל"ף בי"ת, על מנת להקל על כל החפץ לדעתם בנקל, וכדלהלן עד בלי די.

אָזַז = 1, קרבת יחס משפחתי לשאר צאצאי הורים, כמו: **וְלַרְבָּקָה אָח** ו**שְׂמוֹ לֶבֶן** (בראשית כ"ד, כ"ט), או יחס קרבת עם, כמו: **לֹא־תִשָּׂא אֶת־אָחִיךָ בְּלִבְכֶךָ** (ויקרא י"ט, י"ז), או כינוי לחבר, רע, כמו: **צַר־לִי עֲלֶיךָ אָחִי יְהוֹנָתָן** (שמו"ב א', כ"ו). 2, תנור, מתקן חימום, כמו: **וְהִשְׁלַךְ עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הָאֵח** (ירמיה ל"ו, כ"ג). 3, מלת קריאה במשמעות אוי, אבוי, וי, כמו: **וַרְנָע בְּרַגְלֶךָ וְאָמַר־אֵח** (יחזקאל ו', י"א).

אָלַף = 1, מספר 1000, כמו: **אָלַף אַמָּה סָפִיב** (במדבר ל"ה, ד'). 2, חלק משבט, כמו: **וְהָם אֲלֵפֵי מְנַשֶּׁה** (דברים ל"ג, י"ז), **וְאִישׁ רֹאשׁ בֵּית־אֲבוֹתָם הֵמָּה לְאֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל** (יהושע כ"ב, י"ד). 3, בקר, כמו: **שֹׁגֵר־אֲלֵפֶיךָ וְעִשְׂתָּרֶת צֹאנֶךָ** (דברים ז', י"ג), **צִנָּה וְאֲלֵפִים כָּלָם** (תהלים ח', ח').

אָמְנָה = 1, הר בלבנון, כמו: **תְּשׁוּרֵי מְרֹאֵשׁ אָמְנָה** (שה"ש ד', ח'). 2, ברית, הסכם, כמו: **אֲנַחְנוּ בְרִיתִים אָמְנָה וּפְתָבִים** (נחמיה י', א').

בַּד = 1, בגד, אריג, כמו: **וְלָבַשׁ הַפְּהֵן מוֹדוֹ בַּד** (ויקרא ו', ג'). 2, ענף עץ, מוט עץ, כמו: **בְּדֵי עֲצֵי שִׁטִּים** (שמות כ"ה, י"ג). 3, חלק, מנה, כמו: **בַּד בְּבַד יְהִיָּה** (שמות ל', ל"ד).

שתי אותיות ממוצא אחד, או בוכ"ל המשמשת למלה זעירה מוקפת, כי כל האותיות האלה לקלותם יתבלעו במרוצת הדיבור, לזאת העמידו געיה אצל השוא כדי להבהירו היטב, כי כל שוא שעימו געיה, הוא נקרא בהרחבה כמבואר בדברי הקדמונים ובמשפטי הניקוד עכ"ל.

